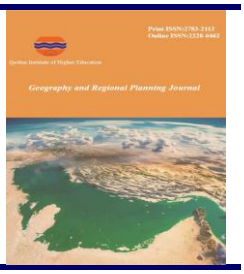
Iranian Association of Geopolitical

Geography and Regional Planning

ISSN (Print): 2783-2112 - ISSN (Online): 2228-6462

Homepage: https://www.jgeoqeshm.ir/

The role of geopolitical capacities in the resistance economy in the context of the evolution of the idea of economic protectionism: Rereading the historical course of supporting national production from Edward III to contemporary economic national

Ali Shahzeidy[1], Bashir Esmaeili Goharani✉[2], Hassan Saghafian[3]

1. Department of International Relations, Shah.C., Islamic Azad University, Shahreza, Iran. Email: a.shahzeidy@iau.ac.ir
2. Department of Political Science, Shah.C., Islamic Azad University, Shahreza, Iran. Email: bashir.esmaeili@iau.ac.ir
3. Department of Political Science, Shah.C., Islamic Azad University, Shahreza, Iran. Email: hassansaghafian@khuisf.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:
Research Paper

Article history:
Received: September 9, 2026
Revised: October 21, 2026
Accepted: November 12, 2026
Published online: November 14, 2026

Keywords:
Resistance economy
economic security
economic protectionism
industrial policy
economic nationalism

Abstract

The main concern of this article is to find the answer to the question of how the resistance economy, from the perspective of the history of economic thought and political economy, relates to the evolution of protectionism, from the trade policies of England in the era of Edward III to industrial policy and contemporary economic nationalism. The research is of a fundamental and qualitative nature and has been conducted using a historical-comparative method and a "structured and focused comparison". Evidence has been collected from primary historical and political sources, classical works, peer-reviewed research and authoritative international reports and compared based on seven axes including policy objective, means of support, role of the state, type of relationship with foreign trade, target industries, security/resilience logic and time condition of support. The findings show that there is a family resemblance and continuity in the set of policy tools and logics between the resistance economy and the historical tradition of supporting domestic production capacity; however, one cannot speak of a direct and linear descent. The experience of late medieval England, the Hamiltonian and Frederickist formulation, the developmentalist states of East Asia, and the new wave of industrial policy after 2020 all show that effective support is most compatible with development when it is targeted, conditional, measurable, and accompanied by productivity enhancement and selective linkage to the global economy. The research concludes that the economy of resistance can be seen as an indigenous and multidimensional reading of a long tradition of industrial policy.

How to cite: Shahzeidy, A., Esmaeili Goharani, B. & Saghafian, H. (2026). The role of geopolitical capacities in the resistance economy in the context of the evolution of the idea of economic protectionism: Rereading the historical course of supporting national production from Edward III to contemporary economic national. Geography and Regional Planning, 16(4),278-294. https://doi.org/10.22034/jgeoq.2026.601751.4546

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights
DOI: https://doi.org/10.22034/jgeoq.2026.601751.4546

Publisher: Qeshm Institute of Higher Education

Introduction

The renewed prominence of industrial policy in global political economy has become a defining feature of economic policymaking in the 2020s. Financial crises, the COVID-19 pandemic, supply-chain disruptions, geopolitical competition, and the green transition have encouraged governments to reconsider intervention through tariffs, subsidies, targeted credit, public procurement, export controls, and support for strategic technologies. These developments have renewed debates about economic protectionism, national production, and the relationship between state authority and international trade. Within this context, Iran's resistance economy provides a framework for strengthening domestic productive capacity, reducing harmful dependencies, and improving resilience against external pressures. Nevertheless, its relationship with the historical tradition of protectionism remains insufficiently clarified. Examining this relationship requires distinguishing similarities in policy instruments from claims of direct intellectual descent. From Edward III's commercial measures in fourteenth-century England to contemporary industrial strategies and economic nationalism, governments have pursued different forms of productive protection under changing historical conditions. This study therefore situates the resistance economy within that broader historical and conceptual trajectory.

Methodology

This fundamental qualitative research employs a historical-comparative approach and a structured, focused comparison method. Evidence was collected from primary historical and policy sources, classical works, peer-reviewed studies, and authoritative international reports. The cases were examined across seven dimensions: policy objectives, protection instruments, state roles, trade relations, target industries, security and resilience rationales, and the temporal conditions governing protection.

Results and Discussion

The findings reveal historical continuity in state policies designed to strengthen domestic productive capacity, but do not establish a direct intellectual lineage from Edward III to contemporary Iran. Edward III's measures involved regulating the wool trade and attracting skilled workers. Mercantilism later connected national wealth and power with strategic protection, while Hamilton and List articulated arguments for industrial independence, infant industries, and productive development. East Asian experiences added state capacity, export discipline, and learning through competition. Contemporary industrial policies integrate economic security, supply-chain resilience, and strategic technologies through subsidies, targeted finance, procurement, and export controls. The comparison indicates that the resistance economy shares a family resemblance with this tradition through its emphasis on domestic production, strategic sectors, reducing harmful dependencies, and an active state. However, it differs from classical mercantilism by emphasizing knowledge-based production, productivity, competitiveness, exports, and external engagement alongside domestic capacity. The findings challenge the opposition between free trade and protectionism: effective approaches often combine selective support with competition and international connections. Accordingly, the resistance economy is best understood as a synthesis of capacity-building, independence, learning and exports, and security and resilience.

Conclusion

This study examined the historical position of the resistance economy within the evolution of economic protectionism, from fourteenth-century England under Edward III to contemporary industrial policy and economic nationalism. The findings indicate that governments have used instruments to strengthen productive capacity, develop strategic industries, and address vulnerabilities in supply and trade. Although these practices reveal continuity in policy rationales, they do not demonstrate a direct or linear intellectual lineage. Edward III's measures, mercantilist policies, the arguments of Hamilton and List, East Asian developmental experiences, and security-oriented industrial strategies emerged from distinct historical settings. The resistance economy is therefore related to, but not identical with, these traditions. Its

distinguishing features include combining domestic capacity-building with external engagement, export development, productivity, knowledge-based production, and public participation. Consequently, equating it with mercantilism, protectionism, or autarky would oversimplify its foundations. The comparison shows that the opposition between free trade and protectionism is insufficient for evaluating development strategies. Effective approaches tend to combine selective support with competition, learning, and international economic connections. For the resistance economy, economic independence should mean managing asymmetric and high-risk dependencies rather than eliminating all external relationships. Policy support is most defensible when it is selective, transparent, measurable, time-limited, and consistent with competition. Without objectives, criteria, and mechanisms for adjustment or withdrawal, protection may reinforce administrative and budgetary dependence instead of building resilience. The study's central contribution is to interpret the resistance economy through four interacting policy logics: capacity creation, economic independence, learning and exports, and security and resilience. This framework clarifies its historical affinities and distinctive contemporary character. It also highlights the importance of aligning industrial policy with institutional capacity and geopolitical conditions. Thus, strengthening national production requires not isolation, but strategic participation in global and regional economic networks.

Ethical considerations

Following the principles of research ethics

The authors have observed the principles of ethics in conducting and publishing this scientific research, and this is confirmed by all of them.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

First author: Preparation of samples, conducting experiments and collecting data, performing calculations, statistical analysis of data, analysis and interpretation of information and results, preparing a draft of the article

Second author: Preparation of samples, conducting experiments and collecting data, performing calculations, statistical analysis of data, analysis and interpretation of information and results, preparing a draft of the article

Third author: Preparation of samples, conducting experiments and collecting data, performing calculations, statistical analysis of data, analysis and interpretation of information and results, preparing a draft of the article

Ethical Considerations

The authors affirm that they have adhered to ethical research practices, avoiding plagiarism, misconduct, data fabrication or falsification, and have provided their consent for this article's publication.

Funding

This research was conducted without any financial support from Payam Noor University.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest

فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای

شاپا چاپی: ۶۴۶۲- ۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲ -۲۷۸۳

Homepage: https://www.jgeoqeshm.ir/

انجمن ژئوپلیتیک ایران

نقش ظرفیت های ژئوپلیتیکی در اقتصاد مقاومتی بر بستر تحول اندیشه حمایت‌گرایی اقتصادی: بازخوانی سیر تاریخی حمایت از تولید ملی از ادوارد سوم تا سیاست‌های ملی‌گرایی اقتصادی معاصر

علی شاه زیدی[۱]، بشیر اسماعیلی گنهرانی✉[۲]، حسن ثقفیان[۳]

۱ گروه روابط بین‌الملل، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران. رایانامه:a.shahzeidy@iau.ac.ir

۲ نویسنده مسئول. گروه علوم سیاسی ، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا ، ایران. رایانامه:bashir.esmaeili@iau.ac.ir

۳ گروه علوم سیاسی ، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران. رایانامه:hassansaghafian@khuisf.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۶/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۷/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۸/۲۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۸/۲۳

کلیدواژه ها:

اقتصاد مقاومتی

امنیت اقتصادی

حمایت‌گرایی اقتصادی

سیاست صنعتی

ملی‌گرایی اقتصادی

چکیده

دغدغه اصلی این مقاله یافتن پاسخ این سوال است که، اقتصاد مقاومتی از منظر تاریخ اندیشه اقتصادی و اقتصاد سیاسی چه نسبتی با سیر تحول حمایت‌گرایی، از سیاست‌های تجاری انگلستان در عصر ادوارد سوم تا سیاست صنعتی و ملی‌گرایی اقتصادی معاصر دارد. پژوهش از نوع بنیادی و کیفی است و با روش تاریخی–تطبیقی و «مقایسه ساختاریافته و متمرکز» انجام شده است. شواهد از منابع اولیه تاریخی و سیاستی، آثار کلاسیک، پژوهش‌های داوری‌شده و گزارش‌های معتبر بین‌المللی گردآوری و بر پایه هفت محور شامل هدف سیاست، ابزار حمایت، نقش دولت، نوع رابطه با تجارت خارجی، صنایع هدف، منطق امنیت/تاب‌آوری و شرط زمانی حمایت مقایسه شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد میان اقتصاد مقاومتی و سنت تاریخی حمایت از ظرفیت تولیدات داخلی، شباهت خانوادگی و تداوم در مجموعه ابزارها و منطق‌های سیاستی وجود دارد؛ اما نمی‌توان از یک تبار مستقیم و خطی سخن گفت. تجربه انگلستان متأخر قرون وسطی، صورت‌بندی همیلتون و فردریشلیست، دولت‌های توسعه‌گرای شرق آسیا و موج جدید سیاست صنعتی پس از ۲۰۲۰ همگی نشان می‌دهند که حمایت مؤثر، زمانی با توسعه سازگارتر است که هدفمند، مشروط، قابل ارزیابی و همراه با ارتقای بهره‌وری و اتصال گزینشی به اقتصاد جهانی باشد. نتیجه پژوهش آن است که اقتصاد مقاومتی را می‌توان قرائتی بومی و چندبعدی از یک سنت دیرپای سیاست صنعتی و حمایت‌گرایی دانست، نه معادل مرکانتالیسم یا خودبسندگی؛ تمایز اصلی آن در ترکیب درون‌زایی با برون‌گرایی، دانش‌بنیانی، تاب‌آوری و مشارکت مردمی است.

استناد: شاه زیدی، علی، اسماعیلی گنهرانی، بشیر و ثقفیان، حسن. (۱۴۰۵). نقش ظرفیت های ژئوپلیتیکی در اقتصاد مقاومتی بر بستر تحول اندیشه حمایت‌گرایی اقتصادی: بازخوانی سیر تاریخی حمایت از تولید ملی از ادوارد سوم تا سیاست‌های ملی‌گرایی اقتصادی معاصر. جغرافیا و برنامه ریزی منطقه‌ای، ۱۶(۴)،۲۷۸-۲۹۴ DOI: 10.22034/jgeoq.2026.601751.4546

ناشر: موسسه آموزش عالی قشم

© نویسندگان.

مقدمه و طرح مسئله

بازگشت سیاست صنعتی به مرکز اقتصاد سیاسی جهانی، یکی از مهم‌ترین تحولات سیاست‌گذاری اقتصادی در نیمه نخست دهه ۲۰۲۰ است. پس از دوره‌ای که آزادسازی تجاری و محدود کردن مداخله دولت در بسیاری از توصیه‌های سیاستی غالب بود، بحران مالی جهانی، همه‌گیری کووید-۱۹، اختلال زنجیره‌های تأمین، تشدید رقابت ژئوپلیتیک و گذار سبز باعث شد دولت‌ها بار دیگر از یارانه، تدارکات عمومی، اعتبار هدفمند، کنترل صادرات، حمایت از فناوری‌های راهبردی و تعرفه استفاده کنند. داده‌های «رصدخانه سیاست صنعتی جدید» نشان می‌دهد در سال ۲۰۲۳ اقتصادهای پیشرفته محرک اصلی موج جدید مداخلات صنعتی بوده‌اند و یارانه‌ها رایج‌ترین ابزار به شمار می‌روند؛ انگیزه‌هایی مانند رقابت‌پذیری راهبردی، تاب‌آوری و امنیت ملی نیز اهمیت فزاینده یافته‌اند (Evenett et al., ۲۰۲۴). پژوهش‌های جدیدتر صندوق بین‌المللی پول نیز از یک شکست ساختاری حوالی ۲۰۲۰ و رشد سیاست‌هایی با انگیزه امنیت زنجیره تأمین، ژئوپلیتیک و صنایع دوکاربردی سخن می‌گویند (Evenett et al., ۲۰۲۵).

این تحول معاصر، بحث قدیمی درباره نسبت «بازار»، «دولت» و «قدرت ملی» را با واژگان جدید احیا کرده است. ادبیات جدید سیاست صنعتی تأکید می‌کند که مسئله دیگر صرفاً انتخاب دوگانه میان تجارت آزاد و حمایت‌گرایی نیست، بلکه کیفیت طراحی نهادها، ظرفیت اجرایی دولت، قابلیت یادگیری، وجود شکست‌های بازار، آثار سرریز فناوری، رقابت‌پذیری و نحوه خروج از حمایت تعیین‌کننده‌اند (Juhász et al., ۲۰۲۴; Juhász & Lane, ۲۰۲۴). از این منظر، حمایت‌گرایی را باید طیفی از ابزارهای انتخابی دانست که ممکن است در خدمت اهداف توسعه‌ای، امنیتی یا توزیعی قرار گیرد و آثار آن به کیفیت حکمرانی و ساختار اقتصاد وابسته باشد.

در ایران، «اقتصاد مقاومتی» به‌ویژه از زمان ابلاغ سیاست‌های کلی در ۲۹ بهمن ۱۳۹۲ به چارچوبی مهم برای مواجهه با آسیب‌پذیری‌های اقتصاد، کاهش وابستگی، تقویت تولید، توسعه اقتصاد دانش‌بنیان و افزایش توان سازگاری در برابر تکانه‌های خارجی تبدیل شده است. متن رسمی سیاست‌ها اقتصاد مطلوب را هم‌زمان «درون‌زا» و «برون‌گرا» معرفی می‌کند و در کنار تولید داخلی، بر صادرات، بهره‌وری، دانش و فناوری، مشارکت مردم و گسترش پیوندهای اقتصادی تأکید دارد (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲). بنابراین فروکاستن اقتصاد مقاومتی به خودکفایی، بستن اقتصاد یا جایگزینی واردات، با متن سیاستی آن سازگار نیست.

با وجود این، در بخشی از پژوهش‌های موجود، اقتصاد مقاومتی یا به‌صورت مفهومی کاملاً بومی و جدید بررسی شده، یا صرفاً به راهبرد مقابله با تحریم تقلیل یافته است. مطالعات جدیدتر این تصویر را پیچیده‌تر کرده‌اند. Emami (۲۰۲۴) اقتصاد مقاومتی را گفتمانی جامع درباره استقلال اقتصادی می‌داند که قابل تقلیل به حمایت‌گرایی یا جایگزینی واردات نیست. Batmanghelidj (۲۰۲۴) نیز با تحلیل ترکیب تجارت ایران نشان می‌دهد که تاب‌آوری در شرایط تحریم لزوماً از کاهش ارتباط با اقتصاد جهانی حاصل نشده و تنوع جغرافیایی و کالایی تجارت می‌تواند بخشی از سازوکار مقاومت باشد. این یافته‌ها ضرورت تفکیک «مقاومت» از «انزوا» و قرار دادن بحث در ادبیات گسترده‌تر اقتصاد سیاسی را تقویت می‌کند.

مسئله اصلی مقاله حاضر از همین نقطه شکل می‌گیرد: اگر بسیاری از دولت‌ها در دوره‌های متفاوت تاریخی برای تبدیل مواد خام به مصنوعات، پرورش صنایع نوپا، حفظ صنایع راهبردی یا کاهش وابستگی‌های مخاطره‌آمیز از ابزارهای حمایتی استفاده کرده‌اند، اقتصاد مقاومتی در کجای این سنت قرار می‌گیرد؟ پاسخ علمی به این سؤال نیازمند دو احتیاط است. نخست، نباید شباهت ابزارها را به معنای وجود یک زنجیره علی و مستقیم از ادوارد سوم تا ایران امروز دانست. دوم، نباید همه مداخلات دولت را یکسان تلقی کرد؛ مرکانتالیسم، حمایت از صنایع نوپا، دولت توسعه‌گرا و سیاست صنعتی امنیت‌محور معاصر، تفاوت‌های نهادی و نظری مهمی دارند. هدف پژوهش، شناسایی «تداوم در منطق‌ها و مجموعه ابزارهای سیاستی» و سپس تعیین وجوه تمایز اقتصاد مقاومتی است.

۲. سؤال، فرضیه و نوآوری پژوهش

۲-۱. سؤال اصلی

اقتصاد مقاومتی از منظر تاریخ اندیشه اقتصادی و اقتصاد سیاسی، چه نسبتی با سیر تحول نظریه‌ها و سیاست‌های حمایت‌گرای اقتصادی از اقدامات تجاری انگلستان در عصر ادوارد سوم تا سیاست‌های ملی‌گرایی اقتصادی معاصر دارد؟

۲-۲. فرضیه اصلی

اقتصاد مقاومتی را نمی‌توان نظریه‌ای کاملاً جدید و گسسته از ادبیات اقتصاد سیاسی دانست؛ این مفهوم از حیث تأکید بر تقویت ظرفیت تولیدی داخلی، صنایع راهبردی، کاهش وابستگی‌های آسیب‌زا و نقش فعال اما هدایت‌گر دولت، با سنت تاریخی حمایت‌گرایی و سیاست صنعتی هم‌خانواده است. با این حال، اقتصاد مقاومتی صرفاً بازتولید مرکانتالیسم یا حمایت‌گرایی کلاسیک نیست؛ بلکه قرائتی بومی است که تحت شرایط تحریم و نااطمینانی ژئوپلیتیک، درون‌زایی را با برون‌گرایی، دانش‌بنیانی، مشارکت مردمی و تاب‌آوری ساختاری ترکیب می‌کند.

۲-۳. نوآوری و ارزش افزوده پژوهش

- انتقال نقطه آغاز تحلیل از مرکانتالیسم قرن شانزدهم به سیاست‌ها و تحولات صنعت پشم و پارچه انگلستان در قرون چهاردهم و پانزدهم، با استفاده هم‌زمان از منبع کلاسیک دانیل دفو و تاریخ‌نگاری اقتصادی جدید؛
- تفکیک میان «تبار مستقیم نظری» و «تداوم در منطق‌ها و ابزارهای سیاستی» تا از ساده‌سازی تاریخی و نسبت دادن انگیزه‌های امروزی به دولت‌های قرون وسطی اجتناب شود؛
- ساخت یک زنجیره تحلیلی مکمل از انگلستان متأخر قرون وسطی، مرکانتالیسم، همیلتون و لیست، دولت توسعه‌گرای شرق آسیا و سیاست صنعتی امنیت‌محور ۲۰۲۴ تا ۲۰۲۶؛
- قرار دادن اقتصاد مقاومتی در ماتریس تطبیقی سیاست صنعتی به‌جای مقایسه صرفاً لفظی با حمایت‌گرایی؛
- به‌روزرسانی شواهد معاصر با پژوهش‌های ۲۰۲۴ تا ۲۰۲۶ از Annual Review of Economics، Journal of Economic Perspectives، The World Economy، IMF، OECD، WTO و مطالعات جدید درباره ایران و تحریم‌ها.

۳. پیشینه پژوهش و چارچوب مفهومی

۳-۱. از حمایت‌گرایی تا سیاست صنعتی

حمایت‌گرایی در تعریف محدود به ابزارهایی چون تعرفه، سهمیه، ممنوعیت یا ترجیح خرید داخلی اشاره دارد که هزینه یا دسترسی به کالاها و تولیدکنندگان خارجی را تغییر می‌دهند. اما «سیاست صنعتی» مفهومی گسترده‌تر است و مداخلات هدفمند دولت برای تغییر ساختار فعالیت اقتصادی، توسعه قابلیت‌های فناورانه، ارتقای بخش‌های منتخب یا حل شکست‌های هماهنگی را نیز دربر می‌گیرد. بنابراین هر سیاست صنعتی الزاماً حمایت‌گرایانه نیست و هر حمایت تجاری نیز الزاماً سیاست صنعتیِ توسعه‌محور محسوب نمی‌شود. این تفکیک برای مقاله حاضر بنیادی است، زیرا اقتصاد مقاومتی مجموعه‌ای از سیاست‌های تولیدی، تجاری، فناورانه، مالی و نهادی است و نمی‌توان آن را صرفاً با تعرفه‌گذاری سنجید (Juhász et al., ۲۰۲۴; OECD, ۲۰۲۶).

ادبیات جدید، بحث سیاست صنعتی را از دو سطح اقتصادی و سیاسی دنبال می‌کند. در سطح اقتصادی، وجود آثار سرریز یادگیری، صرفه‌های مقیاس، شکست‌های هماهنگی، وابستگی به مسیر و ضرورت ایجاد قابلیت‌های تولیدی می‌تواند مبنای مداخله باشد. در سطح سیاسی، خطر تسخیر دولت، رانت‌جویی، ضعف دستگاه اداری و دشواری خاتمه حمایت از بنگاه‌های ناکارآمد مطرح است. Juhász and Lane (۲۰۲۴) بر این نکته تأکید دارند که شکست دولت سرنوشت محتوم سیاست صنعتی نیست، اما سیاست باید با ظرفیت حکمرانی هم‌خوان باشد. گزارش IMF (۲۰۲۵) نیز نشان می‌دهد آثار سیاست صنعتی متوسط و ناهمگن است و کارآمدی آن به هدف‌گیری بخش‌های دارای اعوجاج، انتخاب ابزار مناسب و همراهی اصلاحات ساختاری وابسته است.

این ملاحظات، معیار ارزیابی مقاله را روشن می‌کند: وجود حمایت به خودی خود نشانه موفقیت یا شکست نیست. حمایت زمانی از منظر توسعه‌ای قابل دفاع‌تر است که مسئله‌ای مشخص را هدف بگیرد، زمان‌مند یا مشروط باشد، شاخص عملکرد داشته

باشد، رقابت و یادگیری را از بین نبرد و امکان انضباط یا خروج از حمایت را فراهم کند. چنین چارچوبی امکان می‌دهد تجربه‌های تاریخی و اقتصاد مقاومتی نه با داوری ایدئولوژیک، بلکه با معیارهای مشترک مقایسه شوند.

۳-۲. ملی‌گرایی اقتصادی و نئومرکانتالیسم

ملی‌گرایی اقتصادی بر پیوند میان قدرت اقتصادی، استقلال تصمیم‌گیری و منافع ملی تأکید می‌کند. Helleiner (۲۰۲۱) نشان می‌دهد سنت نئومرکانتالیستی تاریخی متنوع‌تر از یک دفاع ساده از تعرفه بوده و اشکالی از حمایت راهبردی، کنشگری دولت و پیوند ثروت با قدرت را دربر گرفته است. در موج معاصر نیز «امنیت اقتصادی» به مفهومی واسط میان اقتصاد و امنیت ملی تبدیل شده است. OECD (۲۰۲۵) امنیت اقتصادی را با تاب‌آوری در برابر تهدیدهای داخلی و خارجی، حفاظت از دارایی‌ها و زیرساخت‌های کلیدی و دسترسی به منابع ضروری مانند انرژی، فناوری و مواد بحرانی مرتبط می‌داند.

پژوهش Hauge et al. (۲۰۲۵) درباره ایالات متحده، چین و اتحادیه اروپا نشان می‌دهد سیاست صنعتی جدید به‌طور روزافزون با راهبرد امنیت ملی درهم‌تنیده شده است. این تحول به معنای بازگشت ساده به مرکانتالیسم نیست؛ زیرا اقتصادهای امروز در شبکه‌های ارزش جهانی عمیقاً به هم وابسته‌اند. WTO (۲۰۲۵) نیز تأکید می‌کند که سیاست صنعتی کنونی در محیطی شکل می‌گیرد که زنجیره‌های ارزش فرامرزی، اهداف کربن‌زدایی، وابستگی فناوری و نگرانی‌های امنیت زنجیره تأمین را به یکدیگر گره زده است. بنابراین «ملی‌گرایی اقتصادی معاصر» را باید سیاست‌گذاری برای کنترل وابستگی‌های راهبردی در دل وابستگی متقابل جهانی دانست، نه لزوماً خروج از تجارت جهانی.

۳-۳. مفهوم اقتصاد مقاومتی و مرز آن با خودبسندگی

در متن سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، مؤلفه‌هایی مانند مشارکت اقتصادی مردم، اقتصاد دانش‌بنیان، بهره‌وری، تقویت رقابت‌پذیری، توسعه صادرات، کاهش وابستگی بودجه به نفت، اصلاح الگوی مصرف، شفافیت و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای در کنار تقویت ظرفیت داخلی قرار گرفته‌اند (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲). این ترکیب نشان می‌دهد مفهوم رسمی از «درون‌زایی» به معنای بسیج ظرفیت‌های داخلی است، نه قطع پیوند با بیرون؛ و «برون‌گرایی» نیز بخشی از معماری همان سیاست است.

مطالعات ۲۰۲۴ درباره ایران این تمایز را از دو زاویه تأیید می‌کنند. Emami (۲۰۲۴) اقتصاد مقاومتی را گفتمانی وسیع‌تر از حمایت‌گرایی و جایگزینی واردات می‌داند که استقلال اقتصادی را هدف می‌گیرد. Batmanghelidj (۲۰۲۴) نیز نشان می‌دهد واکنش بخش‌های اقتصادی ایران به تحریم، از مسیر تنوع‌بخشی شرکای تجاری و سبد کالا نیز صورت گرفته است. از سوی دیگر، Kalb (۲۰۲۴) بر پیچیدگی رابطه تحریم، بسیج نهادی، تولید صنعتی و سیاست توسعه در ایران تأکید می‌کند. نتیجه مفهومی این است که تحلیل اقتصاد مقاومتی باید هم بعد «تقویت ظرفیت داخلی» و هم بعد «مدیریت شبکه‌های خارجی» را هم‌زمان ببیند.

٤. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف بنیادی و از نظر ماهیت کیفی، توصیفی–تحلیلی و تاریخی–تطبیقی است. راهبرد اصلی، «مقایسه ساختاریافته و متمرکز» است؛ بدین معنا که به هر مقطع تاریخی مجموعه‌ای واحد از پرسش‌ها اعمال می‌شود تا مقایسه از سطح روایت تاریخی فراتر رود. واحدهای مقایسه بر اساس اهمیت آن‌ها در تحول حمایت از تولید ملی و سیاست صنعتی انتخاب شده‌اند: انگلستان متأخر قرون وسطی و اوایل دوره تودور، مرکانتالیسم، اندیشه همیلتون و لیست، دولت‌های توسعه‌گرای شرق آسیا، موج جدید سیاست صنعتی و ملی‌گرایی اقتصادی، و اقتصاد مقاومتی ایران.

منابع داده در سه لایه گردآوری شده‌اند. لایه نخست شامل منابع اولیه و کلاسیک است: A Plan of the English Commerce دانیل دفو (۱۷۲۸)، Report on the Subject of Manufactures الکساندر همیلتون (۱۷۹۱)، The National System of Political Economy فردریش لیست ([۱۸۴۱] ۱۹۰۹) و متن رسمی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۲). لایه دوم شامل تاریخ‌نگاری و پژوهش‌های دانشگاهی داوری‌شده درباره صنعت پشم و پارچه انگلستان، سیاست صنعتی، دولت توسعه‌گرا و ایران است. لایه سوم از گزارش‌ها و داده‌های سازمان‌های بین‌المللی معتبر در سال‌های ۲۰۲۴ تا ۲۰۲۶ تشکیل شده

است. استفاده هم‌زمان از منابع اولیه و ثانویه برای «سه‌سوسازی شواهد» و کاهش اتکا به روایت‌های تفسیری منفرد انجام شده است.

برای تحلیل، هفت بعد کدگذاری شده است: ۱) هدف اصلی سیاست؛ ۲) ابزار حمایت یا هدایت؛ ۳) نقش دولت؛ ۴) نسبت با تجارت خارجی؛ ۵) نوع صنایع یا فعالیت‌های هدف؛ ۶) جایگاه امنیت، استقلال یا تاب‌آوری در توجیه سیاست؛ و ۷) شرط زمانی، عملکردی یا نهادی حمایت. یافته‌ها بر اساس شباهت و تفاوت در این ابعاد استخراج می‌شوند. این طراحی عمداً از ادعای علیت تاریخی خطی پرهیز دارد: مقاله نمی‌گوید اقتصاد مقاومتی مستقیماً از ادوارد سوم یا دفو «مشتق» شده است، بلکه بررسی می‌کند آیا در طول زمان، الگوهای قابل مقایسه‌ای از نقش دولت و حمایت از ظرفیت تولیدی تکرار شده‌اند و اقتصاد مقاومتی چه جایگاهی در این خانواده سیاستی دارد.

محدودیت روش آن است که دوره‌های تاریخی از نظر ساختار دولت، فناوری، نظام پولی و تجارت بین‌الملل بسیار متفاوت‌اند؛ ازاین‌رو هم‌ارزسازی کامل آن‌ها ناموجه است. برای کنترل این محدودیت، مقایسه به «کارکرد سیاست» و «منطق توجیه» محدود شده و هر جا شواهد تاریخی درباره انگیزه‌ها محل اختلاف است، از تعبیر محتاطانه استفاده شده است.

۵. سیر تاریخی حمایت از تولید ملی و تحول منطق سیاست

۵-۱. انگلستان از ادوارد سوم تا اوایل دوره تودور: انتقال از پشم خام به پارچه

بررسی تجربه تاریخی انگلستان نشان می‌دهد شکل‌گیری قدرت صنعتی و تجاری این کشور را نمی‌توان صرفاً با منطق تجارت آزاد توضیح داد؛ در عین حال، نسبت دادن یک «برنامه صنعتی مدرن» به پادشاهان قرون وسطی نیز ساده‌سازی است. اقتصاد انگلستان در سده‌های چهاردهم و پانزدهم به‌شدت با تولید و تجارت پشم پیوند داشت و تحول تدریجی از صدور پشم به صادرات پارچه دارای ارزش افزوده، حاصل برهم‌کنش عوامل بازار، جمعیت، فناوری، سازمان تجارت و سیاست‌های سلطنتی بود. Oldland (۲۰۱۴, ۲۰۱۹) نشان می‌دهد صنعت پارچه انگلیس در این دوره دگرگونی عمیقی را تجربه کرد و تا میانه قرن شانزدهم به جایگاهی برجسته در تجارت اروپایی رسید.

درباره ادوارد سوم، شواهد مشخصی از تلاش برای جذب مهارت خارجی وجود دارد. Lambert and Pajic (۲۰۱۴) نشان داده‌اند که ادوارد سوم طی قرن چهاردهم نامه‌های حمایتی برای تشویق نساجان فلاندری به استقرار در انگلستان صادر کرد و در فاصله ۱۳۵۱ تا ۱۳۶۷ گروه قابل توجهی از مهاجران کشورهای سفلی در کولچستر مستقر شدند. اهمیت این شواهد آن است که دولت سلطنتی نه فقط از ابزار محدودیت تجاری، بلکه از انتقال مهارت و حمایت نهادی از تولیدکنندگان نیز استفاده می‌کرد. با این حال، انگیزه‌های این سیاست‌ها ترکیبی از ملاحظات مالی، سیاسی، جنگی و تجاری بود؛ بنابراین بهتر است آن‌ها را «پیشینه‌ای از هدایت ظرفیت تولیدی» دانست، نه نسخه اولیه سیاست صنعتی امروزی.

دانیل دفو در A Plan of the English Commerce به‌صورت پسینی، توسعه تجارت و مصنوعات انگلیسی را در پیوند با سیاست‌های پادشاهان و سازمان تجارت بررسی می‌کند (Defoe, ۱۷۲۸). ارزش دفو در این پژوهش، ارائه یک تفسیر نزدیک‌تر به سنت اقتصاد سیاسی انگلیسی است، اما برای اثبات جزئیات تاریخی به تنهایی کافی نیست؛ به همین دلیل روایت او با پژوهش‌های جدید Lambert and Pajic (۲۰۱۴) و Oldland (۲۰۱۴, ۲۰۱۹) کنترل شده است. در دوره هنری هفتم نیز گسترش صادرات پارچه، نقش بازرگانان و تنظیمات تجاری در فضایی رخ داد که اقتصاد انگلستان بیش از پیش به سوی صادرات مصنوعات پشمی حرکت می‌کرد.

از منظر این پژوهش، نکته اصلی تجربه انگلستان نه اثبات موفقیت یک تعرفه خاص، بلکه مشاهده تغییر در «موضوع سیاست» است: مواد خام به‌تدریج جای خود را به دغدغه ظرفیت تولید، مهارت و صادرات کالای فرآوری‌شده دادند. این الگو بعدها در ادبیات اقتصاد سیاسی با زبان روشن‌تری صورت‌بندی شد؛ یعنی افزایش قدرت تولیدی ملی و صعود در زنجیره ارزش به‌عنوان پایه قدرت اقتصادی. به همین دلیل، تجربه انگلیس نقطه آغاز تاریخی مناسبی برای مقاله است، مشروط بر اینکه روایت آن از افسانه‌سازی توسعه‌ای فاصله داشته باشد.

۵-۲. مرکانتالیسم: نظام‌مند شدن پیوند ثروت، تجارت و قدرت دولت

مرکانتالیسم در قرون شانزدهم تا هجدهم مجموعه‌ای یکنواخت از نظریه‌ها نبود، بلکه خانواده‌ای از اندیشه‌ها و سیاست‌ها بود که تجارت، قدرت دولت و ظرفیت تولید را به یکدیگر پیوند می‌داد. Magnusson (۲۰۱۵) نشان می‌دهد آنچه بعدها «مرکانتالیسم» نامیده شد، طیفی از استدلال‌ها درباره تراز تجارت، اشتغال، جمعیت، تولید و قدرت سیاسی را دربر می‌گرفت. در عمل، دولت‌های اروپایی از تعرفه، امتیاز انحصاری، مقررات کشتیرانی، یارانه، محدودیت صادرات برخی مواد و حمایت از صنایع منتخب استفاده می‌کردند.

تمایز مهم با سیاست صنعتی امروز در محیط نهادی است. مرکانتالیسم در اقتصادهای پیشاصنعتی، رقابت امپراتوری‌ها و نظام‌های انحصاری شکل گرفت؛ در حالی که سیاست صنعتی معاصر در محیط حقوق تجارت چندجانبه، شرکت‌های چندملیتی، زنجیره‌های ارزش و جریان سریع فناوری اجرا می‌شود. با این حال، پیوند میان «قدرت تولیدی» و «قدرت دولت» در هر دو دیده می‌شود. Helleiner (۲۰۲۱) نیز در تاریخ فکری نئومرکانتالیسم نشان می‌دهد این سنت تا دوران مدرن در قالب حمایت راهبردی و کنشگری دولت برای تقویت ثروت و قدرت ملی ادامه یافته است.

برای اقتصاد مقاومتی، مشابهت با مرکانتالیسم در تأکید بر کاهش آسیب‌پذیری و تقویت تولید داخلی قابل مشاهده است، اما تفاوت‌ها بنیادی‌اند: سیاست رسمی ایران ثروت را به انباشت فلزات گران‌بها فرو نمی‌کاهد، اقتصاد دانش‌بنیان و بهره‌وری را برجسته می‌کند و «برون‌گرایی» را صریحاً در کنار درون‌زایی قرار می‌دهد. بنابراین مرکانتالیسم برای فهم بخشی از منطق استقلال و حمایت مفید است، اما مدل کامل تبیین اقتصاد مقاومتی نیست.

۵-۳. همیلتون و لیست: نظریه‌پردازی استقلال اقتصادی و صنایع نوپا

الکساندر همیلتون در Report on the Subject of Manufactures (۱۷۹۱) یکی از روشن‌ترین صورت‌بندی‌های اولیه سیاست صنعتی در ایالات متحده را ارائه کرد. او توسعه تولیدات داخلی را با استقلال، امنیت و کاهش اتکای آمریکا به عرضه خارجی در کالاهای ضروری پیوند داد و مجموعه‌ای از ابزارها، از تعرفه و ممنوعیت محدود تا مشوق و تسهیل مالی، را بررسی کرد (Hamilton, ۱۷۹۱). اهمیت همیلتون در این است که حمایت را صرفاً دفاع از بنگاه موجود نمی‌دانست؛ هدف، ایجاد قابلیت تولیدی‌ای بود که هنوز در سطح لازم شکل نگرفته بود.

فردریش لیست این استدلال را در قرن نوزدهم با مفهوم «نیروهای مولد» و نظام اقتصاد ملی بسط داد. لیست با نقد جهان‌شمول کردن تجارت آزاد برای کشورهایی که در مراحل متفاوت صنعتی‌شدن قرار دارند، از حمایت موقت از صنایع نوپا دفاع کرد؛ حمایتی که باید پس از شکل‌گیری توان رقابت کاهش یابد (List, [۱۸۴۱] ۱۹۰۹). در تفسیر تاریخی Chang (۲۰۰۲)، بسیاری از کشورهای صنعتی پیش از تبدیل شدن به مدافعان تجارت آزاد، در مراحل جهش صنعتی خود از انواع حمایت استفاده کرده‌اند؛ هرچند این تز درباره شدت، دامنه و علیت سیاست‌های حمایتی محل بحث است و نباید به قاعده‌ای مکانیکی تبدیل شود (Irwin, ۱۹۹۶).

پیوند این مرحله با اقتصاد مقاومتی روشن‌تر از مرکانتالیسم است: هر دو بر «ظرفیت تولیدی» و کاهش وابستگی در حوزه‌های مهم تأکید دارند. تفاوت اصلی آن است که در ادبیات مدرن، حمایت باید با آزمون عملکرد، زمان‌بندی و قابلیت خروج همراه شود. تجربه تاریخیِ حمایت بدون انضباط، خطر تبدیل صنایع نوپا به «صنایع دائماً حمایت‌شونده» را نشان داده است. این نقطه برای سیاست‌گذاری اقتصاد مقاومتی اهمیت مستقیم دارد.

۵-٤. دولت توسعه‌گرا و تجربه شرق آسیا: حمایت همراه با انضباط عملکرد

پس از جنگ جهانی دوم، ژاپن، کره جنوبی و تایوان به کانون بحث درباره دولت توسعه‌گرا تبدیل شدند. Johnson (۱۹۸۲)، Amsden (۱۹۸۹) و Wade (۱۹۹۰) نشان دادند که سیاست صنعتی در شرق آسیا تنها از طریق بستن بازار داخلی عمل نکرد؛ دولت‌ها از اعتبار هدایت‌شده، سیاست فناوری، حمایت از صادرات، هماهنگی سرمایه‌گذاری و الزامات عملکرد استفاده کردند. در کره جنوبی، حمایت از بنگاه‌ها غالباً با اهداف صادراتی و ارتقای فناوری پیوند داشت و بازار جهانی به‌عنوان آزمون عملکرد عمل می‌کرد.

این تجربه دو درس برای تحلیل اقتصاد مقاومتی دارد. نخست، «درون‌زایی» بدون معیار بیرونی رقابت می‌تواند به کاهش بهره‌وری بینجامد؛ بنابراین اتصال به بازار صادراتی و یادگیری فناورانه اهمیت دارد. دوم، کیفیت بوروکراسی و ظرفیت دولت در انتخاب، پایش و خاتمه حمایت تعیین‌کننده است. Evans (۱۹۹۵) این وضعیت را «خودمختاری تعبیه‌شده» می‌نامد: دولت باید از منافع خصوصی استقلال کافی داشته باشد، اما برای دسترسی به اطلاعات و اجرای سیاست با بخش تولیدی ارتباط سازمان‌یافته برقرار کند.

مطالعات جدید سیاست صنعتی همین درس را بازتأیید می‌کنند. Harrison and Rodríguez-Clare (۲۰۱۰) بر دشواری‌های طراحی سیاست و مزایای ابزارهای افقی در بسیاری از شرایط تأکید دارند، در حالی که Juhász et al. (۲۰۲۴) شواهد تازه‌ای درباره امکان آثار مثبت مداخلات هدفمند در شرایط خاص ارائه می‌کنند. نتیجه، نه تأیید بی‌قید حمایت و نه رد کلی آن، بلکه ضرورت «حمایت مشروط به عملکرد» است.

۵-۵. از بحران مالی تا ۲۰۲۶: بازگشت سیاست صنعتی و امنیتی شدن اقتصاد

از بحران مالی ۲۰۰۸ به بعد و به‌ویژه پس از ۲۰۲۰، سیاست صنعتی با سرعت بیشتری به اقتصادهای پیشرفته بازگشته است. Evenett et al. (۲۰۲۴) نشان می‌دهند موج ۲۰۲۳ عمدتاً توسط اقتصادهای پیشرفته هدایت شده و یارانه‌ها ابزار غالب بوده‌اند. داده‌های توسعه‌یافته IMF نیز حاکی از آن است که پس از ۲۰۲۰، امنیت زنجیره تأمین، امنیت ملی و ژئوپلیتیک در کنار رقابت‌پذیری و اقلیم به انگیزه‌های اصلی سیاست صنعتی تبدیل شده‌اند (Evenett et al., ۲۰۲۵).

در ایالات متحده، سیاست صنعتی در چند دولت متوالی اشکال متفاوتی یافته است.یکی از مهم‌ترین نمودهای سیاست حمایت‌گرایانه ترامپ، آغاز جنگ تجاری با چین بود؛ سیاستی که نه‌تنها پیامدهای عمیقی برای اقتصاد جهانی داشت، بلکه به عنوان نماد احیای ناسیونالیسم اقتصادی در آمریکا مورد توجه قرار گرفت. این جنگ تجاری از سال ۲۰۱۸ با وضع تعرفه‌هایی سنگین بر کالاهای وارداتی از چین آغاز شد. ترامپ مدعی بود که چین از توافقات تجاری ناعادلانه سود می‌برد، مالکیت معنوی شرکت‌های آمریکایی را نقض می‌کند و از طریق یارانه‌های غیرمنصفانه به شرکت‌های دولتی‌اش، رقابت را مخدوش ساخته است. در واکنش، ایالات متحده تعرفه‌هایی را تا سقف ۲۵ درصد بر بیش از ۳۷۰ میلیارد دلار کالای وارداتی از چین اعمال کرد. این اقدام که با پاسخ متقابل چین همراه شد، موجب کاهش رشد جهانی، اختلال در زنجیره تأمین بین‌المللی، و نوسانات شدید بازارهای مالی شد.(Bown, 2022)

در بطن این سیاست، ایده‌ای وجود داشت که بازتابی از آموزه‌های حمایت‌گرایی کلاسیک لیست و مرکانتالیسم بود: دولت باید با ابزارهای سیاسی و اقتصادی، از صنایع ملی حمایت کرده و در برابر تهدیدات خارجی، حصاری حفاظتی ایجاد کند. در این راستا، شعار کلیدی «آمریکایی بخر، آمریکایی استخدام کن(Buy American, Hire American) «، به ستون فقرات گفتمان اقتصادی ترامپ تبدیل شد. این شعار نه‌تنها بر حمایت از تولید داخلی دلالت داشت، بلکه به شکل‌گیری نوعی ناسیونالیسم صنعتی منجر شد که در آن، واردات کالا به‌ویژه از کشورهای شرق آسیا به‌مثابه تهدیدی برای استقلال اقتصادی آمریکا قلمداد می‌شد.

سیاست‌های اجرایی ترامپ در حوزه تولید و اشتغال نیز با همین رویکرد حمایت‌گرایانه همخوانی داشت .برای مثال، او در نخستین هفته‌های ریاست جمهوری خود، دستور اجرایی جدیدی را امضا کرد که طی آن نهادهای دولتی فدرال ملزم شدند تا در تأمین کالا و خدمات، اولویت را به محصولات ساخت آمریکا بدهند. این فرمان اجرایی، در واقع نسخه مدرنی از آموزه‌های حمایت‌گرایی کلاسیک بود؛ به‌جای حمایت مستقیم مالی از صنایع داخلی، دولت با بهره‌گیری از قدرت خرید خود، تقاضا را به نفع تولیدکنندگان داخلی منحرف می‌ساخت.

علاوه بر آن، ترامپ بازیابی زنجیره‌های تأمین صنعتی به خاک آمریکا را به عنوان یکی از اهداف کلان سیاست اقتصادی خود مطرح کرد. با توجه به خروج گسترده صنایع تولیدی آمریکا به کشورهای با دستمزد پایین‌تر (نظیر چین، ویتنام و مکزیک) طی دهه‌های گذشته، دولت ترامپ تلاش کرد با استفاده از مشوق‌های مالیاتی و محدودیت‌های وارداتی، شرکت‌های آمریکایی را به بازگشت به خاک ایالات متحده ترغیب کند. به‌طور خاص، اصلاحات مالیاتی سال ۲۰۱۷ که نرخ مالیات شرکت‌ها را از ۳۵ درصد به ۲۱ درصد کاهش داد، یکی از مهم‌ترین ابزارهای تشویقی در این راستا بود.(Stiglitz, 2017)

فرمان اجرایی ۱۴۰۰۵ در ۲۰۲۱ خرید دولتی را برای تقویت ساخت داخل و صنایع راهبردی به کار گرفت. قانون CHIPS and Science Act در ۲۰۲۲ سرمایه‌گذاری فدرال گسترده‌ای برای تولید و تحقیق نیمه‌هادی با استدلال صریح امنیت اقتصادی و ملی ایجاد کرد؛ قانون Inflation Reduction Act نیز مشوق‌های تولید داخلی در زنجیره انرژی پاک و مواد بحرانی را گسترش داد. در ۲۰۲۵، فرمان اجرایی ۱۴۲۵۷ تعرفه‌های متقابل را با استناد مستقیم به تهدید علیه «اقتصاد و امنیت ملی» توجیه کرد. دستورکار سیاست تجاری ۲۰۲۶ ایالات متحده نیز پیوند امنیت اقتصادی، تولید داخلی و تاب‌آوری زنجیره تأمین را با صراحت بیشتری دنبال می‌کند (Executive Order ۱۴۰۰۵, ۲۰۲۱; NIST, ۲۰۲۶; U.S. Department of Energy, ۲۰۲۲; Executive Order ۱۴۲۵۷, ۲۰۲۵; USTR, ۲۰۲۶).

در سطح جهانی، این بازگشت بدون هزینه نیست. IMF (۲۰۲۵) هشدار می‌دهد سیاست صنعتی می‌تواند هزینه مالی، اعوجاج و آثار سرریز منفی ایجاد کند. مدل Rotunno et al. (۲۰۲۶) نیز نشان می‌دهد یارانه‌ها و تعرفه‌های راهبردی می‌توانند صادرات خالص بخش‌های هدف را تغییر دهند، اما هم‌زمان رفاه جهانی را از طریق اعوجاج و آثار فرامرزی کاهش دهند. OECD (۲۰۲۶) نیز در راهنمای جدید سیاست صنعتی بر طراحی راهبرد، حکمرانی، پایش و اجرای منضبط تأکید می‌کند. بنابراین موج جدید را نباید «اثبات قطعی برتری حمایت‌گرایی» دانست؛ اهمیت آن در این است که حتی اقتصادهای پیشرفته نیز در برابر وابستگی‌های راهبردی، از سیاست صنعتی به‌عنوان بخشی از جعبه‌ابزار دولت استفاده می‌کنند.

از دید اقتصاد سیاسی، Hauge et al. (۲۰۲۵) این روند را «ملی‌گرایی اقتصادی جدید» می‌نامند: ایالات متحده، چین و اتحادیه اروپا هر یک با ابزارهای متفاوت، رهبری فناوری، امنیت تأمین و ظرفیت صنعتی را دنبال می‌کنند. WTO (۲۰۲۵) نیز تأکید می‌کند سیاست‌های امروزی در متن زنجیره‌های ارزش جهانی اجرا می‌شوند. همین نکته مرز اصلی با حمایت‌گرایی کلاسیک است: هدف اغلب حذف وابستگی متقابل نیست، بلکه کاهش تمرکز و کنترل آسیب‌پذیری در گلوگاه‌های راهبردی است.

جدول ۱. تحول تاریخی منطق حمایت از تولید ملی و سیاست صنعتی

دوره/الگو	هدف غالب	ابزارهای شاخص	نسبت با تجارت خارجی	دلالت تحلیلی
انگلستان قرون ۱۴–۱۵	تقویت تولید پارچه و قابلیت تجاری	حمایت از مهاجرت مهارتی، تنظیم تجارت، امتیازات	ترکیبی؛ تجارت خارجی جزء سازوکار رشد	شواهد مهم، اما انگیزه‌ها مالی/سیاسی نیز بوده است
مرکانتالیسم، قرون ۱۶–۱۸	ثروت و قدرت دولت	تعرفه، انحصار، مقررات کشتیرانی، یارانه	مدیریت شدید تجارت	پیوند مستقیم قدرت اقتصادی و قدرت سیاسی
همیلتون و لیست، قرون ۱۸–۱۹	استقلال و ایجاد قابلیت صنعتی	تعرفه/مشوق/حمایت موقت از صنایع نوپا	تجارت گزینشی تا بلوغ صنعتی	صورت‌بندی نظری «ظرفیت تولیدی»
شرق آسیا، قرن ۲۰	جهش صنعتی و صادرات	اعتبار هدفمند، حمایت مشروط، فناوری، صادرات	ادغام فعال در بازار جهانی	انضباط عملکرد و یادگیری
موج ۲۰۲۰–۲۰۲۶	رقابت فناوری، اقلیم، تاب‌آوری و امنیت	یارانه، تدارکات، کنترل صادرات، تعرفه، سرمایه‌گذاری	تنوع‌بخشی و کاهش وابستگی راهبردی	امنیتی شدن سیاست صنعتی در اقتصادهای به‌هم‌پیوسته

اقتصاد مقاومتی ایران	تاب‌آوری، تولید، استقلال و رشد درون‌زا–برون‌گرا	تولید، دانش‌بنیان، صادرات، بهره‌وری، تنوع و اصلاحات نهادی	تعامل گزینشی و توسعه پیوندها	قرائت بومی چندبعدی با محور فشار خارجی و تحریم

٦. اقتصاد مقاومتی در ایران: منطق، ابزار و شرایط زمینه‌ای

اقتصاد مقاومتی در ایران در بستری شکل گرفت که وابستگی بودجه به نفت، محدودیت دسترسی به فناوری و سرمایه خارجی، تحریم‌های مالی و تجاری، نوسانات ارزی و آسیب‌پذیری زنجیره تأمین، مسئله «تاب‌آوری» را از یک بحث نظری به مسئله‌ای راهبردی تبدیل کرد. سیاست‌های کلی سال ۱۳۹۲ برای پاسخ به این وضعیت، تنها بر جایگزینی واردات تکیه نمی‌کند؛ بلکه مجموعه‌ای از اهداف شامل بهره‌وری، کارآفرینی، دانش‌بنیانی، صادرات، کاهش شدت انرژی، امنیت غذایی، کاهش وابستگی به درآمد نفت، شفافیت و توسعه روابط منطقه‌ای را کنار هم می‌گذارد.

از نظر منطق سیاستی، سه لایه در اقتصاد مقاومتی قابل تفکیک است. لایه اول «کاهش آسیب‌پذیری» است: تنوع‌بخشی منابع درآمد، مقاوم‌سازی زنجیره‌های تأمین و کاهش وابستگی‌های گلوگاهی. لایه دوم «ایجاد قابلیت» است: توسعه فناوری، سرمایه انسانی، تولید داخلی و صنایع دارای ارزش افزوده. لایه سوم «شبکه‌سازی بیرونی» است: توسعه صادرات، بازارهای منطقه‌ای، همکاری‌های دو و چندجانبه و استفاده از دیپلماسی اقتصادی. این سه لایه سبب می‌شوند اقتصاد مقاومتی از مفهوم خودبسندگی فاصله بگیرد.

شواهد مربوط به تجربه تحریم نیز بر همین پیچیدگی دلالت دارد. Batmanghelidj (۲۰۲۴) نشان می‌دهد تغییر ترکیب جغرافیایی و کالایی تجارت به حفظ جریان کالاهای حیاتی و تولید کمک کرده است. Bajoghli et al. (۲۰۲۴) از سوی دیگر نشان می‌دهند تحریم‌ها آثار گسترده و چندوجهی بر اقتصاد و جامعه ایران داشته‌اند و سازگاری با تحریم را نمی‌توان با یک شاخص ساده سنجید. بنابراین سیاست مقاوم‌سازی باید علاوه بر ظرفیت تولید، هزینه‌های رفاهی، دسترسی به فناوری و کیفیت نهادها را نیز در نظر گیرد.

در چنین چارچوبی، حمایت از تولید داخلی تنها زمانی با هدف «مقاومت» سازگار است که خود به منبع شکنندگی جدید تبدیل نشود. حمایت نامحدود از بنگاه کم‌بازده، نرخ‌های چندگانه، تخصیص رانتی منابع یا ممنوعیت‌های غیرشفاف ممکن است در کوتاه‌مدت واردات را کاهش دهد اما در بلندمدت بهره‌وری، نوآوری و اعتماد را تضعیف کند. ادبیات جدید سیاست صنعتی این خطر را با مفهوم ظرفیت حکمرانی و تسخیر سیاست توضیح می‌دهد (Juhász & Lane, ۲۰۲۴). ازاین‌رو، بعد نهادی اقتصاد مقاومتی – شفافیت، رقابت، ارزیابی و پاسخگویی – برای موفقیت آن هم‌وزن بعد حمایتی است.

۷. تحلیل تطبیقی: جایگاه اقتصاد مقاومتی در سنت حمایت‌گرایی

۷-۱. تداوم‌ها: شباهت در منطق و ابزار

نخستین تداوم، اهمیت «قابلیت تولید داخلی» است. از انتقال مهارت‌های نساجی در انگلستان قرن چهاردهم تا همیلتون و لیست و سپس سیاست‌های نیمه‌هادی و فلزات نادر امروز، دولت‌ها در مقاطعی که تولید یک کالا یا فناوری را برای قدرت اقتصادی مهم دانسته‌اند، تنها به مزیت نسبی موجود اکتفا نکرده‌اند و برای ایجاد مزیت جدید مداخله کرده‌اند. اقتصاد مقاومتی نیز بر ایجاد و تعمیق ظرفیت تولیدی، به‌ویژه در حوزه‌های دانش‌بنیان و راهبردی، تأکید دارد.

دومین تداوم، مدیریت وابستگی است. در ادبیات کلاسیک، وابستگی بیشتر در قالب کسری تجاری یا نیاز به مصنوعات خارجی مطرح می‌شد؛ در سیاست معاصر، وابستگی به گلوگاه‌های زنجیره تأمین، نیمه‌هادی ها، انرژی، مواد بحرانی و فناوری برجسته است. اقتصاد مقاومتی در شرایط تحریم، این مسئله را با زبان کاهش آسیب‌پذیری و تنوع‌بخشی پیگیری می‌کند. OECD (۲۰۲۵) نیز در تعریف جدید امنیت اقتصادی، کاهش آسیب‌پذیری زنجیره‌های کلیدی را جزئی از امنیت ملی می‌داند.

سومین تداوم، نقش فعال دولت است. در هیچ‌یک از نمونه‌های مورد بررسی، دولت کاملاً غایب نیست؛ تفاوت در نوع مداخله است. دولت می‌تواند تنظیم‌گر، سرمایه‌گذار، خریدار، تأمین‌کننده مالی، هماهنگ‌کننده فناوری یا اعمال‌کننده سیاست تجاری باشد.

اقتصاد مقاومتی نیز دولت را صرفاً تولیدکننده مستقیم نمی‌بیند و بر مشارکت مردم و بخش غیردولتی تأکید دارد؛ بنابراین نقش مطلوب دولت بیشتر «ایجاد ظرفیت، تنظیم و رفع گلوگاه» است تا تصدی‌گری فراگیر.

۷-۲. گسست‌ها و تمایزها: چرا اقتصاد مقاومتی معادل مرکانتالیسم نیست؟

نخست، اقتصاد مقاومتی به‌صورت رسمی «برون‌گرا» است. توسعه صادرات و پیوندهای اقتصادی بخشی از سیاست است، در حالی که برخی اشکال مرکانتالیسم تاریخی با انحصار تجاری و محدودیت شدیدتری همراه بودند. دوم، معیار ثروت در اقتصاد مقاومتی، قابلیت تولید دانش‌بنیان، بهره‌وری و ارزش افزوده است، نه انباشت فلزات گران‌بها. سوم، مشارکت مردمی و بخش خصوصی در متن سیاست جایگاه محوری دارد؛ این با اقتصادهای سلطنتی و امتیازمحور مرکانتالیستی تفاوت نهادی آشکار دارد.

چهارم، مفهوم تاب‌آوری در اقتصاد امروز ناظر بر توان جذب شوک، سازگاری و بازیابی است. این مفهوم با سیاست حفاظت صرف از بازار داخلی تفاوت دارد. یک اقتصاد ممکن است با تجارت گسترده اما متنوع، تاب‌آورتر از اقتصادی باشد که واردات کمتری دارد ولی به چند فناوری یا مسیر مالی محدود وابسته است. یافته Batmanghelidj (۲۰۲۴) درباره تنوع ترکیب تجارت ایران دقیقاً این تفاوت را برجسته می‌کند.

پنجم، سیاست صنعتی جدید به علت تعهدات تجاری بین‌المللی، زنجیره‌های ارزش و سرعت تغییر فناوری به ابزارهای پیچیده‌تری متکی است. یارانه تحقیق و توسعه، تدارکات عمومی، تضمین سرمایه‌گذاری، استاندارد، کنترل صادرات فناوری و سیاست مهارت گاه مهم‌تر از تعرفه‌اند. بنابراین اگر اقتصاد مقاومتی بخواهد با نسل جدید سیاست صنعتی هم‌راستا باشد، تمرکز آن باید از «ممنوعیت واردات» به «ایجاد قابلیت رقابتی و کاهش وابستگی گلوگاهی» منتقل شود.

۷-۳. شروط کارآمدی و مخاطرات سیاستی

تحلیل تطبیقی پنج شرط برای تمایز «حمایت توسعه‌گرا» از «حمایت رانتی» آشکار می‌کند. نخست، هدف باید دقیق باشد: کدام شکست بازار، فناوری یا وابستگی راهبردی قرار است اصلاح شود؟ دوم، حمایت باید شاخص عملکرد داشته باشد؛ از رشد بهره‌وری و صادرات تا داخلی‌سازی فناوری، نه صرفاً افزایش ظرفیت اسمی. سوم، حمایت باید بازبینی‌پذیر و در صورت عدم عملکرد قابل کاهش یا حذف باشد. چهارم، رقابت داخلی و امکان ورود بنگاه‌های جدید باید حفظ شود. پنجم، سیاست صنعتی باید با سیاست کلان سازگار باشد؛ تورم مزمن، بی‌ثباتی نرخ ارز و نااطمینانی حقوق مالکیت می‌تواند هر مزیت حمایتی را خنثی کند (Juhász & Lane, ۲۰۲۴; IMF, ۲۰۲۵; OECD, ۲۰۲۶).

این شروط برای اقتصاد مقاومتی اهمیت مضاعف دارند، زیرا تحریم می‌تواند دامنه انتخاب تأمین‌کنندگان، سرمایه و فناوری را محدود کند. در چنین محیطی، وسوسه حمایت بلندمدت از هر تولید داخلی افزایش می‌یابد؛ اما همین امر خطر کاهش رقابت و تثبیت بنگاه‌های کم‌بازده را بالا می‌برد. مقاومت پایدار، بیش از «تولید به هر قیمت»، به توان نوآوری، جایگزینی انعطاف‌پذیر، تنوع بازار و ارتقای مستمر بهره‌وری نیاز دارد.

جدول ۲. ماتریس مقایسه‌ای اقتصاد مقاومتی با الگوهای منتخب حمایت‌گرایی و سیاست صنعتی

بعد مقایسه	مرکانتالیسم	همیلتون–لیست	دولت توسعه‌گرا	سیاست صنعتی معاصر	اقتصاد مقاومتی
هدف مرکزی	قدرت و تراز تجاری	استقلال و بلوغ صنعتی	جهش تولید/صادرات	امنیت، فناوری و تاب‌آوری	تاب‌آوری، استقلال و رشد پایدار
ابزار غالب	تعرفه/انحصار/مقررات	تعرفه و مشوق موقت	اعتبار، فناوری، صادرات	یارانه، خرید دولتی، کنترل صادرات، تعرفه	تنوع ابزار تولیدی، تجاری، فناوری و نهادی

رابطه با تجارت	مدیریت و محدودیت زیاد	آزادسازی پس از بلوغ	صادرات‌محور	کاهش وابستگی در گلوگاه‌ها، نه قطع تجارت	درون‌زایی همراه با برون‌گرایی
معیار موفقیت	ثروت و قدرت دولت	رقابت‌پذیری صنعت	بهره‌وری و صادرات	امنیت تأمین و رهبری فناوری	کاهش آسیب‌پذیری + بهره‌وری + تولید + صادرات
خطر اصلی	انحصار و جنگ تجاری	تداوم حمایت پس از بلوغ	تسخیر دولت/تمرکز بنگاهی	یارانه‌گرایی، تلافی و شکاف جهانی	رانت، حمایت دائمی، انزوای فناوری
شرط کارآمدی	توان مالی/اداری دولت	زمان‌مندی حمایت	انضباط عملکرد و دولت توانمند	پایش، هماهنگی و هدف‌گیری	شفافیت، رقابت، سنجه عملکرد، اتصال گزینشی به جهان

۸. بحث: ارزیابی فرضیه و دلالت‌های نظری

یافته‌ها فرضیه اصلی پژوهش را با یک اصلاح مهم تأیید می‌کنند. اقتصاد مقاومتی از حیث منطق حمایت از ظرفیت تولیدی، کاهش وابستگی‌های آسیب‌زا و پذیرش نقش فعال دولت، در امتداد یک سنت تاریخی در اقتصاد سیاسی قابل فهم است؛ اما این «امتداد» به معنای تبار نظری مستقیم نیست. شواهد تاریخی ادوارد سوم بیش از آنکه نشان‌دهنده یک نظریه منسجم توسعه باشند، از استفاده دولت از ابزارهای حمایتی و جذب مهارت در شرایط خاص حکایت دارند. همیلتون و لیست نخستین صورت‌بندی‌های نظری روشن‌تر را درباره استقلال، صنایع نوپا و نیروهای مولد ارائه کردند؛ شرق آسیا عنصر انضباط صادراتی و ظرفیت دولت را افزود؛ و موج جدید سیاست صنعتی، امنیت زنجیره تأمین و فناوری را به مرکز بحث آورد.

این بازخوانی دو نتیجه نظری دارد. نخست، دوگانه «تجارت آزاد/حمایت‌گرایی» برای توضیح تجربه‌های تاریخی و معاصر کافی نیست. بیشتر نمونه‌های موفق، ترکیبی از حمایت و قرار گرفتن در معرض رقابت، یا ترکیبی از ظرفیت داخلی و اتصال خارجی بوده‌اند. دوم، مفهوم استقلال اقتصادی باید از «کمینه کردن هر نوع وابستگی» به «مدیریت وابستگی‌های نامتقارن و پرریسک» بازتعریف شود. OECD (۲۰۲۵) و WTO (۲۰۲۵) نیز در بحث امنیت اقتصادی و زنجیره ارزش بر همین منطق تأکید دارند.

از این منظر، گزاره «اقتصاد مقاومتی = حمایت‌گرایی» بیش از حد ساده است، همان‌طور که گزاره «اقتصاد مقاومتی کاملاً بی‌ارتباط با حمایت‌گرایی» نیز قابل دفاع نیست. تعبیر دقیق‌تر آن است که اقتصاد مقاومتی یک «پیکربندی بومی از سیاست صنعتی، تاب‌آوری و استقلال اقتصادی» است که بخشی از ابزارها و منطق‌های خود را با خانواده حمایت‌گرایی تاریخی مشترک دارد، اما به علت برون‌گرایی، دانش‌بنیانی و شرایط تحریم، ترکیب متفاوتی می‌سازد.

در سطح سیاستی، تجربه ۲۰۲۴ تا ۲۰۲۶ نیز نباید به‌عنوان مجوزی برای گسترش بی‌ضابطه مداخله دولت خوانده شود. رشد یارانه‌ها و تعرفه‌ها در اقتصادهای پیشرفته نشان می‌دهد فرض «پایان سیاست صنعتی» نادرست است؛ اما پژوهش‌های IMF همزمان از هزینه‌های رفاهی و سرریزهای منفی هشدار می‌دهند (IMF, ۲۰۲۵; Rotunno et al., ۲۰۲۶). درس اصلی برای اقتصاد مقاومتی این است که سیاست صنعتی باید انتخابی، شفاف، قابل ارزیابی، زمان‌مند و سازگار با رقابت باشد. در غیر این صورت، حمایت می‌تواند به جای ایجاد مقاومت، اقتصاد را به منابع بودجه‌ای و تصمیمات اداری وابسته‌تر کند.

نوآوری این مقاله در نتیجه، صرفاً عقب بردن تاریخ حمایت‌گرایی تا ادوارد سوم نیست؛ بلکه در ارائه یک چارچوب غیرخطی است که نشان می‌دهد چگونه «منطق ایجاد ظرفیت»، «منطق استقلال»، «منطق یادگیری و صادرات» و «منطق امنیت و

تاب‌آوری» در دوره‌های مختلف روی یکدیگر انباشته شده‌اند. اقتصاد مقاومتی در این چارچوب، ترکیبی از چهار منطق است و همین امر تفاوت آن را با هر یک از الگوهای تاریخی به تنهایی توضیح می‌دهد.

۹. نتیجه‌گیری

این پژوهش با بازخوانی سیر تاریخی حمایت از تولید ملی از انگلستان قرن چهاردهم تا سیاست صنعتی معاصر، جایگاه اقتصاد مقاومتی را در تاریخ اندیشه اقتصادی و اقتصاد سیاسی بررسی کرد. شواهد نشان می‌دهد دولت‌ها در دوره‌های مختلف، هنگامی که ظرفیت تولیدی، فناوری یا امنیت تأمین را برای قدرت ملی مهم دانسته‌اند، از ابزارهایی برای جهت‌دهی به ساختار اقتصاد استفاده کرده‌اند. شکل و توجیه این ابزارها از حمایت از مهاجرت مهارتی و تنظیم تجارت پشم تا تعرفه صنایع نوپا، اعتبار هدایت‌شده، حمایت صادراتی، یارانه نیمه‌هادی و کنترل صادرات فناوری تغییر کرده است.

در این مسیر، اقتصاد مقاومتی را می‌توان با سنت حمایت‌گرایی و سیاست صنعتی «هم‌خانواده» دانست، زیرا تقویت تولید داخلی، توسعه فعالیت‌های راهبردی، کاهش وابستگی‌های آسیب‌زا و نقش فعال دولت در آن حضور دارد. با این حال، نتایج مقاله از همانندسازی آن با مرکانتالیسم یا خودکفایی دفاع نمی‌کند. درون‌زایی و برون‌گرایی هم‌زمان، تأکید بر اقتصاد دانش‌بنیان، مشارکت مردم، صادرات و تاب‌آوری، ویژگی‌هایی هستند که اقتصاد مقاومتی را به سیاست صنعتی و امنیت اقتصادی قرن بیست‌ویکم نزدیک‌تر می‌کنند.

برای ارتقای قابلیت علمی و اجرایی این چارچوب، پیشنهاد می‌شود سیاست‌های حمایتی اقتصاد مقاومتی در سطح بخشی با چهار معیار سنجیده شوند: وجود آسیب‌پذیری یا شکست بازار قابل اثبات، هدف کمی و زمان‌بندی مشخص، سازوکار ارزیابی و خروج، و اثر آن بر بهره‌وری و رقابت‌پذیری بین‌المللی. همچنین «کاهش وابستگی» باید بر گلوگاه‌های راهبردی متمرکز شود، نه بر بیشینه‌سازی داخلی‌سازی در همه کالاها. چنین رویکردی می‌تواند از یک سو با منطق استقلال و تاب‌آوری سازگار باشد و از سوی دیگر هزینه‌های حمایت بی‌ضابطه را کاهش دهد.

پیشنهاد پژوهشی آینده، تبدیل ماتریس تاریخی این مقاله به یک شاخص قابل سنجش برای ارزیابی سیاست‌های صنعتی ایران است؛ به‌گونه‌ای که برای هر صنعت، شدت وابستگی راهبردی، ظرفیت یادگیری، آثار سرریز، رقابت‌پذیری صادراتی، کیفیت حکمرانی حمایت و هزینه رفاهی سنجیده شود. این مسیر می‌تواند بحث اقتصاد مقاومتی را از سطح شباهت‌های مفهومی به ارزیابی تجربی سیاست‌ها منتقل کند.

منابع

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. (۱۳۹۲). ابلاغ ۲۹ بهمن ۱۳۹۲. پایگاه ملی اطلاع‌رسانی قوانین و مقررات کشور (نظامات).

References

General Policies of the Resistance Economy. (2013). Communicated on February 18, 2014. National Database of Laws and Regulations of the Country (Nezamat). [In Persian]

Amsden, A. H. (1989). Asia’s Next Giant: South Korea and Late Industrialization. Oxford University Press.

Bajoghli, N., Nasr, V., Salehi-Isfahani, D., & Vaez, A. (2024). How Sanctions Work: Iran and the Impact of Economic Warfare. Stanford University Press. https://doi.org/10.1515/9781503637818

Batmanghelidj, E. (2024). Resistance is simple, resilience is complex: Sanctions and the composition of Iranian trade. Middle East Development Journal, 16(2), 220–238. https://doi.org/10.1080/17938120.2024.2417624

Chang, H.-J. (2002). Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective. Anthem Press.

Defoe, D. (1728). A Plan of the English Commerce: Being a Compleat Prospect of the Trade of This Nation, as Well the Home Trade as the Foreign. Charles Rivington.

Emami, S. (2024). Beyond sanctions: The resistance economy as the Islamic Republic of Iran’s policy discourse for economic independence. Journal of World Sociopolitical Studies, 8(1), 171–201. https://doi.org/10.22059/wsps.2024.371398.1408

Evenett, S., Jakubik, A., Kim, J., Martín, F., Pienknagura, S., Ruta, M., Baquie, S., Huang, Y., & Machado Parente, R. (2025). Industrial Policy Since the Great Financial Crisis (IMF Working Paper No. 2025/222). International Monetary Fund. https://doi.org/10.5089/9798229027786.001

Evenett, S., Jakubik, A., Martín, F., & Ruta, M. (2024). The return of industrial policy in data. The World Economy, 47(7), 2762–2788. https://doi.org/10.1111/twec.13608

Evans, P. (1995). Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation. Princeton University Press.

Executive Order 14005. (2021, January 25). Ensuring the Future Is Made in All of America by All of America's Workers. Federal Register, 86 FR 7475.

Executive Order 14257. (2025, April 2). Regulating Imports With a Reciprocal Tariff to Rectify Trade Practices That Contribute to Large and Persistent Annual United States Goods Trade Deficits. The White House.

Findlay, R., & O'Rourke, K. H. (2007). Power and Plenty: Trade, War, and the World Economy in the Second Millennium. Princeton University Press.

Hamilton, A. (1791, December 5). Report on the Subject of Manufactures. In H. C. Syrett (Ed.), The Papers of Alexander Hamilton (Vol. 10, pp. 230–340). Columbia University Press (1966 edition).

Harrison, A., & Rodríguez-Clare, A. (2010). Trade, foreign investment, and industrial policy for developing countries. In D. Rodrik & M. Rosenzweig (Eds.), Handbook of Development Economics (Vol. 5, pp. 4039–4214). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-444-52944-2.00001-X

Hauge, J., Houtzager, B., & Hörmann, A. J. (2025). The new economic nationalism: Industrial policy and national security in the United States, China, and the European Union. Geoforum, 166, 104382. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2025.104382

Helleiner, E. (2021). The Neomercantilists: A Global Intellectual History. Cornell University Press. https://doi.org/10.7591/cornell/9781501760129.001.0001

International Monetary Fund. (2025). Industrial Policies: Handle with Care (Staff Discussion Note No. 2025/002). https://doi.org/10.5089/9798229000642.006

Irwin, D. A. (1996). Against the Tide: An Intellectual History of Free Trade. Princeton University Press.

Irwin, D. A. (2017). Clashing over Commerce: A History of US Trade Policy. University of Chicago Press.

Johnson, C. (1982). MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925–1975. Stanford University Press.

Juhász, R., & Lane, N. (2024). The political economy of industrial policy. Journal of Economic Perspectives, 38(4), 27–54. https://doi.org/10.1257/jep.38.4.27

Juhász, R., Lane, N., & Rodrik, D. (2024). The new economics of industrial policy. Annual Review of Economics, 16, 213–242. https://doi.org/10.1146/annurev-economics-081023-024638

Juhász, R., & Steinwender, C. (2024). Industrial policy and the Great Divergence. Annual Review of Economics, 16, 27–54. https://doi.org/10.1146/annurev-economics-091523-044259

Kalb, Z. (2024). Mobilized resilience and development under sanctions in Iran. Development and Change, 55(5), 933–964. https://doi.org/10.1111/dech.12859

Lambert, B., & Pajic, M. (2014). Drapery in exile: Edward III, Colchester and the Flemings, 1351–1367. History, 99(338), 733–753. https://doi.org/10.1111/1468-229X.12077

List, F. ([1841] 1909). The National System of Political Economy (S. S. Lloyd, Trans.; J. S. Nicholson, Ed.). Longmans, Green, and Co.

Magnusson, L. (2015). The Political Economy of Mercantilism. Routledge.

National Institute of Standards and Technology. (2026). CHIPS for America. U.S. Department of Commerce.

OECD. (2025). Economic Security in a Changing World. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/4eac89c7-en

OECD. (2026). Industrial Policy Handbook: From Strategy Design to Implementation. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/ff099713-en

Oldland, J. (2014). Wool and cloth production in late medieval and early Tudor England. The Economic History Review, 67(1), 25–47. https://doi.org/10.1111/1468-0289.12024

Oldland, J. (2019). The English Woollen Industry, c.1200–c.1560. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429058776

Rotunno, L., Ruta, M., & Verma, P. (2026). Industrial Policy and Trade Tensions in Strategic Sectors (IMF Working Paper No. 2026/155). International Monetary Fund. https://doi.org/10.5089/9798229053495.001

U.S. Department of Energy. (2022). Inflation Reduction Act of 2022: Innovation in Manufacturing and Securing Domestic Supply Chains. U.S. Department of Energy.

Office of the United States Trade Representative. (2026). 2026 Trade Policy Agenda and 2025 Annual Report of the President of the United States on the Trade Agreements Program. Executive Office of the President.

Wade, R. (1990). Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization. Princeton University Press.

World Bank. (1993). The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy. Oxford University Press.

World Trade Organization. (2025). Global Value Chain Development Report 2025: Rewiring GVCs in a Changing Global Economy. WTO.